

ધોરણ- 10 સંસ્કૃત

13. ગીતામૃતમ્ ગીતાનું અમૃત

અનુવાદ સાથે સ્વાધ્યાય સોલ્યુશન

શ્રીમદભગવદ્ગીતા મહાભારતના ભીષ્મપર્વનો એક અંશ છે. તેમાં કુલ અઠાર અધ્યાયો અને આ સાતસો શ્લોકો છે. કુરુક્ષેત્રના મેદાનમાં પાંડવો અને કૌરવો વચ્ચે મહાયુદ્ધ થયું હતું. શત્રુપક્ષમાં ઊભેલા પોતાના સ્વજનો અને મિત્રો ની સાથે યુદ્ધ કરવાનું હોઈ તેમના તરફની લાગણીને કારણે અર્જુન વિષાદ અનુભવે છે. વળી, સ્વજનો સાથેના યુદ્ધનાં પરિણામોથી ડરી જઈને યુદ્ધ કરવાનો વિચાર પડતો મૂકે છે.

અર્જુનના સારથિ તરીકે રહેલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેને કર્તવ્ય અને અકર્તવ્યનો ઉપદેશ આપે છે. શ્રીકૃષ્ણનો આ ઉપદેશ ભગવદ્ગીતા તરીકે અખિલ વિશ્વમાં પ્રસિદ્ધ છે. તે સમયે અર્જુનને આપવામાં આવેલો આ ઉપદેશ આજે પણ એટલો જ પ્રસ્તુત છે. જગતના તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથોમાં ભગવદ્ગીતા ઉચ્ચ સ્થાને વિરાજે છે.

ફળની પરવા કર્યા સિવાય પ્રત્યેક માણસ જો પોતાનાં કર્તવ્ય કર્મમાં લાગેલો રહે, તો સંસારમાં સર્વત્ર સુખ પ્રસરી જાય એમ છે. ગીતાનો આ કેન્દ્રવર્તી ઉપદેશ છે. પ્રસ્તુત પાઠમાં ગીતાના સાત શ્લોક પસંદ કરીને મૂકવામાં આવ્યા છે. આ શ્લોકોમાં ક્રમશઃ આત્માની અમરતા, જન્મ અને મરણની અનિવાર્યતા, કર્મયોગનું સ્વરૂપ, જ્ઞાનનો મહિમા, ભક્તના પ્રકારો તથા સ્વભાવ અને સાત્ત્વિકી બુદ્ધિનું સ્વરૂપ - આટલી બાબતોનું નિરૂપણ થયું છે. માણસના વ્યક્તિત્વના વિકાસ માટે આ બધી બાબતો ખૂબ જ મહત્ત્વની છે.

ન જાયતે મ્રિયતે વા કદાચિ -

ન્નાયં ભૂત્વા ભવિતા વા ન ભૂયઃ।

અજો નિત્યઃ શાશ્વતોડયં પુરાણો

ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે ॥ 1 ॥ (2. 20)

અનુવાદઃ આ આત્મા કદી પણ જન્મતો નથી કે મરતો નથી; આ (આત્મા) થઈને ફરી થશે કે થવાનો પણ નથી. આ (આત્મા) સનાતન, પુરાણો, અજન્મા, સદા રહેનારો છે. શરીર નાશ પામે છે ત્યારે આ (આત્મા) નાશ પામતો નથી.

જાતસ્ય હિ ધ્રુવો મૃત્યુઃ ધ્રુવં જન્મ મૃતસ્ય ચ।

તસ્માદપરિહાર્યેઽર્થે ન ત્વં શોચિતુમર્હસિ ॥2॥ (2. 27)

અનુવાદઃ જન્મેલાનું ખરેખર મરણ નિશ્ચિત છે અને મૃત્યુ પામેલાનો જન્મ નિશ્ચિત છે. તેથી ટાળી ન શકાય તેવી બાબતમાં તારે (અર્જુને) શોક ન કરવો જોઈએ.

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન।

મા કર્મફલહેતુર્ભૂઃ મા તે સઙ્ગોઽસ્ત્વકર્મણિ ॥ ૩ ॥ (૨. ૩૯)

અનુવાદઃ કર્મ(કરવા)માં જ તારો અધિકાર છે; ફળની બાબતમાં ક્યારેય નહિ. તું કર્મના ફળની ઇચ્છાવાળો થઈશ નહિ. કર્મ ન કરવામાં (પણ) તારી આસક્તિ ન થાઓ.

શ્રદ્ધાવાન્ લભતે જ્ઞાનં તત્પરઃ સંયતેન્દ્રિયઃ।

જ્ઞાનં લબ્ધ્વા પરાં શાન્તિમચિરેણાધિગચ્છતિ ॥૪॥ (૪. ૩૯)

અનુવાદ : સાવધાન અને જેની ઇન્દ્રિયો કાબૂમાં હોય તે શ્રદ્ધાવાન (પુરુષ) જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે; જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તે ટૂંક સમયમાં પરમ શાંતિ પામે છે.

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन।

आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ 5 ॥ (7. 16)

અનુવાદ: હે ભરતવંશમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુન ! પીડાયેલો, જિજ્ઞાસુ, (સંસારના) પદાર્થોને મેળવવાની ઇચ્છાવાળો અને જ્ઞાની – એમ ચાર પ્રકારના પુણ્યશાળી લોકો મને ભજે છે.

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः।

हर्षामर्षभयोद्वेगैः मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ 6 ॥ (12. 15)

અનુવાદ – જેનાથી લોકો દુઃખ પામતાં નથી અને જે પોતે લોકોથી સંતાપ પામતો નથી, જે હર્ષ, ક્રોધ, ભય અને ઉદ્વેગથી મુક્ત થયેલો છે તે ભક્ત) મને પ્રિય છે.

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये।

बन्धं मोक्षं च यो वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥7॥ (18. 30)

અનુવાદ: – હે પાર્થ ! જે બુદ્ધિ પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ, કર્તવ્ય અને અકર્તવ્ય, ભય અને અભય , બંધન અને મુક્તિને જાણે છે, તે સાત્વિક બુદ્ધિ છે.

स्वाध्याय

प्र. 1. अधोदत्तेभ्यः विकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चिनुत -

(1) कः न जायते म्रियते वा कदाचित् ?

A. मनुष्यः B. भक्तः C. आत्मा D. देहः

(2) कस्य मृत्युः ध्रुवः?

A. पदार्थस्य B. जातस्य C. धनस्य D. आत्मनः

(3) कस्मिन् अर्थे त्वं न शोचितुमर्हसि?

A. अपरिहार्ये

B. परिहार्ये

C. मरणे

D. दुःखे

(4) कस्मिन् सङ्गः ते सङ्गः न स्यात्?

A. कर्मणि

B. अकर्मणि

C. ज्ञाने

D. धने

(5) कः ज्ञानं लभते?

A. भक्तिमान्

B. गुणवान्

C. श्रद्धावान्

D. धनवान्

(6) कतिविधाः भक्ताः भवन्ति?

A. चतुर्विधाः

B. द्वाविधौ

C. त्रिविधाः

D. एकविधः

प्र. 2. एकवाक्येन संस्कृतभाषायाम् उत्तरत

(1) अजः नित्यः शाश्वतः पुराणः कः?

उत्तरम् -आत्मा अजः नित्यः शाश्वतः पुराणः च।

(2) मृतस्य किं ध्रुवम्?

उत्तरम् - मृतस्य जन्म ध्रुवम्।

(3) कस्मिन् ते अधिकारः अस्ति?

उत्तरम् - कर्मणि ते अधिकारः अस्ति।

(4) जनः कदा शान्तिम् अधिगच्छति?

उत्तरम् - जनः ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिम् अधिगच्छति।

(5) कः भक्तः भगवतः प्रियः?

उत्तरम् - यस्मात् लोकः न उद्विजते, यः लोकात् न उद्विजते, यः

च हर्षामर्षभयोद्वेगैः मुक्तः सः भक्तः भगवतः प्रियः।

प्र. 3. वचनानुसारं शब्दरूपैः रिक्तस्थानानि पूरयत

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
(1) शरीरे	शरीरयोः	शरीरेषु
(2) जनः / हे जन	जनाः	जनौ
(3) लोकात्	लोकेभ्यः	लोकाभ्याम्
(4) प्रवृत्तिः	प्रवृत्ती	प्रवृत्तयः

प्र. 4. रिक्तस्थानानां पूर्तिः विधेया -

- (1) नजायते..... म्रियते वा कदाचित् आत्मा।
- (2) कर्मण्येवाधिकारस्ते माफलेषु..... कदाचन।
- (3) श्रद्धावान् लभतेज्ञानम्.....।
- (4) बन्धं मोक्षं च या वेत्ति साबुद्धिः..... सात्त्विकी।

प्र. 5. रेखाङ्कितपदानां स्थाने कोष्ठकात् प्रश्नवाचकं पद लिखित्वा
प्रश्नवाक्यं रचयत.

(कम्, कीदृशे, किम्, कीदृशी, कस्य)

- (1) आत्मा हन्यमाने शरीरे न हन्यते। → आत्मा कीदृशे शरीरे न तनाते?
- (2) ज्ञानं लब्ध्वा शान्तिम् अधिगच्छति। → किम् लब्ध्वा शान्तिम् अधिगच्छति?
- (3) सुकृतिनः जनाः मां भजन्ते। → सुकृतिनः जनाः कम् भजन्ते?
- (4) सा बुद्धिः सात्त्विकी वर्तते। → सा बुद्धिः कीदृशी वर्तते ?

प्र. 6. सन्धिविच्छेदं कुरुत -

- (1) अजो नित्यः = अजः + नित्यः
- (2) शाश्वतोऽयम् = शाश्वतः + अयम्
- (3) कर्मण्येवाधिकारस्ते = कर्मणि + एव + अधिकारः + ते
- (4) सङ्गोऽस्त्वकर्मणि = सङ्गः + अस्तु + अकर्मणि

प्र. 7. समासप्रकारं लिखत-

- (1) गीतामृतम् – षष्ठी तत्पुरुष समासः
- (2) अपरिहार्ये - नञ् तत्पुरुष समासः
- (3) संयतेन्द्रियः (March 20) - बहुव्रीहि समासः
- (4) हर्षामर्षभयोद्वेगाः- इतरेतर द्वन्द्व समासः
- (5) भयाभये - इतरेतर द्वन्द्व समासः

प्र. 8. अधस्तनयोः श्लोकयोः पूर्तिं कुरुत -

(1) जातस्य हि शोचितुमर्हसि॥

उत्तरम् - जातस्य हि ध्रुवो मृत्युः ध्रुवं जन्म मृतस्य च।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि॥